

УДК 378.147+376.68

Ряднова В.В., Безега Н.М., Безкоровайна І.М.,

Воскресенська Л.К., Пера-Васильченко А.В.

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ Й ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

Обґрунтовано актуальність вивчення психологічних особливостей процесу адаптації й організації навчання студентів-іноземців. Висвітлено тлумачення поняття «адаптація» у науковій літературі. Окреслено основні проблеми, з якими стикаються студенти-іноземці при вступі до ЗВО. Представлено рекомендації провідних науковців щодо ефективної організації навчання студентів-іноземців.

Ключові слова: адаптація, дезадаптація, навчання, навчально-виховний процес, вища освіта, студенти-іноземці.

Обосновано актуальность изучения психологических особенностей процесса адаптации и организации обучения студентов-иностранцев. Дано определение понятия «адаптация» в научной литературе. Обозначены основные проблемы, с которыми сталкиваются студенты-иностранцы при поступлении в высшие учебные учреждения. Представлены рекомендации ведущих ученых с целью эффективной организации обучения студентов-иностранцев.

Ключевые слова: адаптация, дезадаптация, обучение, учебно-воспитательный процесс, высшее образование, студенты-иностранцы.

The article substantiates the relevance of studying the psychological peculiarities of the process of adaptation and organization of training for foreign students. The interpretation of the notion "adaptation" in the scientific literature is highlighted. The main problems encountered by foreign students when joining universities of higher education are outlined. The recommendations of leading scientists concerning the effective organization of training of foreign students are presented.

Keywords: adaptation, disadaptation, education, educational process, higher education, foreign students.

Постановка проблеми. Якісна підготовка фахівців і доступність вищої освіти спонукає іноземних громадян до навчання у закладах вищої освіти України. У процесі навчання студенти-іноземці стикаються з новим соціокультурним і мовним середовищем, незвичним кліматом, новими методами і формами організації навчання, що неминуче викликає в них нові емоційні переживання і психічні стани. У зв'язку з цим стає актуальним вивчення проблем адаптації іноземних студентів до освітнього процесу в українському ЗВО. Це об'єктивно ставить перед викладачами вишів проблему психологічної адаптації студентів-іноземців до умов навчання й ефективної організації навчально-виховного процесу в новому кліматичному, соціокультурному й іншомовному середовищі.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблемі адаптації студентів до навчання в ЗВО приділялося і приділяється багато уваги представниками психології, педагогіки, філософії, соціології, біології, фізіології (Т. Алексєєва, О. Венгер, Л. Гармаш, О. Гречишкіна, Н. Коцур, Л. Красовська, Н. Любченко, Т. Рогачова, В. Сорочинська, І. Шаповал, А. Фурман та ін.). У зв'язку з посиленням міграції іноземців до України з метою отримання вищої освіти проблема дослідження особливостей процесу адаптації й ефективної організації навчання студентів-іноземців набуває гострої актуальності (дослідження В. Антонової, М. Вітківської, О. Зиньковського, М. Іванової, В. Мізюки, А. Першиної, С. Родонової, Н. Тіткової, О. Тіхонової, І. Троцук та ін.).

Мета і завдання. Мета статті – виконати психологічний аналіз адаптації студентів-іноземців. Мета передбачала вирішення таких завдань: з'ясувати розуміння поняття «адаптація» у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі; визначити основні проблеми, з якими стикаються іноземні

студенти у ЗВО України; висвітлити критерії успішної адаптації студентів-іноземців та окреслити особливості організації їхнього навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес адаптації студентів-іноземців має свою специфіку і відбувається складніше, ніж в українських студентів. Адже система факторів і мотивів, які впливають на цей процес, труднощі інші, й особливості подолання їх відрізняються.

Наукові розвідки свідчать, що поняття «адаптація» – це процес пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища. Адаптація – результат (і процес) взаємодії індивіда і навколишнього середовища, що забезпечує оптимальне його пристосування до життя і діяльності. Адаптація компенсує недостатність звичної поведінки в нових умовах. Через неї реалізується можливість прискорення ефективного функціонування особистості в незвичайних обставинах. Якщо адаптація не настає, виникають додаткові труднощі в спілкуванні, в опануванні предмета діяльності, аж до порушення її регулювання [8, с. 10].

Дослідниця С. Ворожбіт розуміє «адаптацію до навчання у ВНЗ» як комплексний, динамічний процес, зумовлений взаємодією суб'єктивних і об'єктивних соціально-психологічних, психічних, психофізіологічних і фізіологічних чинників [3, с. 74].

Адаптацію А. Першина розглядає як багаторівневий, динамічний процес, пов'язаний із певною перебудовою особистості в рамках включеності в нові соціальні ролі [6, с. 1]. Дослідниця І. Ширяєва розуміє адаптацію студентів-іноземців як формування стійкої системи відношень до всіх компонентів педагогічної системи, що забезпечує адекватну поведінку, сприяє досягненню цілей педагогічної системи [8, с. 295].

Науковці М. Вітковська та І. Троцук виділяють окремо соціальну адаптацію як пристосування індивіда до академічної групи, всього студентського колективу; прийняття нормативно-правових вимог перебування у виші; осмислене прийняття норм моралі та культури; адаптація до проживання в гуртожитку. А також говорять про біологічну

адаптацію як адаптацію організму до нових умов (кліматичних, побутових, санітарних), режиму праці й сну, фізичних і нервових навантажень; режим і якість харчування [1, с. 267-268].

Безперечно, кожен із нас за своє життя переживає кілька періодів адаптації, тобто пристосування до умов зовнішнього середовища. Адаптуватися – означає прийняти певну роль, а також пристосуватися до конкретних життєвих умов, обставин і запитів соціального оточення. Саме через успішну соціальну адаптацію і лежить шлях людини до психологічного благополуччя, успішного засвоєння знань, умінь і навичок, набуття компетентностей. Зауважимо, що окремо вирізняють психологічну адаптацію – систему заходів, спрямованих на формування в особистості здатності пристосовуватися до наявних у суспільстві вимог і критеріїв за рахунок присвоєння їй норм і цінностей цього суспільства.

Адаптація першокурсника полягає в здатності відповідати вимогам і нормам навчального закладу, а також в умінні розвиватися в новому для себе середовищі, реалізувати свої здібності та потреби, не вступаючи із цим середовищем у протиріччя. Тому логічною є поява дезадаптації в багатьох студентів: у одних вона короткотривала, а в деякого може затягнутися. Неадаптованість проявляється в неадекватному розумінні ситуації, у способі дій, який підвищує несприятливість та загрозовість ситуації. Ознаками такої дезадаптації є стан напруженості й фрустрації (почуття неможливості подолання труднощів або проблеми), зниження активності студентів у навчанні, втрата інтересу до громадської роботи, погіршення поведінки, а в деяких випадках – втрата віри у свої можливості, розчарування в життєвих планах. Серед емоцій, характерних періоду адаптації, виділяють внутрішню напругу, невпевненість у власних силах та емоційну насиченість подіями. Спостерігаються труднощі зосередженості, підвищена тривожність і порушення сну. Відбувається перегляд власної самооцінки. Може спостерігатися стресовий чи навіть кризовий стан першокурсника. Такий стан можна назвати нормою, але якщо він швидкоминучий і незатяжний. Усе

це призводить до психічного перевантаження, яке власне і знижує адаптативні можливості та як наслідок – сприяє порушенню психічного здоров'я особистості [8, с. 10-11].

Дослідник Т. Кіящук вирізняє такі першочергові психологічні проблеми, з якими стикаються студенти-іноземці: труднощі, пов'язані з входженням у життя в новому кліматі, незвичних побутових умовах, з необхідністю пристосування до нових норм і традицій поведінки та взаємодії з оточеннями; можливі прояви етнокультурних стереотипів і упереджень; дезадаптаційні реакції, що призводять до погіршення самопочуття, підвищення тривожності, вираженої відчуженості від колективу навчальної групи, внутрішньоособистісних й міжособистісних конфліктів і як наслідок – до зниження успішності, втрати інтересу і сенсу в навчально-професійній діяльності [4].

Наукові пошуки В. Мізюка доводять, що труднощі, які іноземний студент відчуває під час перебування в Україні, можна поділити на три основні групи: психофізіологічні труднощі, пов'язані з перебудовою особистості, «входженням» у нове середовище, психоемоційним напруженням, зміною клімату; навчально-пізнавальні труднощі, пов'язані з недостатньою мовною підготовкою, подоланням відмінностей у системах освіти; адаптацією до нових вимог і систем контролю знань; соціокультурні труднощі, пов'язані з освоєнням нового соціального і культурного простору вишу; подоланням мовного бар'єра у розв'язанні комунікативних проблем [5, с. 82].

Доцільно зауважити, що кожен студент адаптується по-різному і, як зазначив А. Налчаджян [6], ліміти його адаптивних можливостей не безмежні. Аби досягти стану адаптованості, необхідно вибирати певний вид поведінки і певні внутрішні умови (розвиненість адаптивних механізмів, певний загальний рівень психічної зрілості тощо). Адаптованість як результат процесу адаптації студентів до навчання у ЗВО може досягатися з різною динамікою, мати різний вихідний вид.

Наукові розвідки засвідчують, що наразі виділяють три основні типи адаптації іноземних студентів до умов навчання: 1) іноземний студент, потрапляючи в нове соціокультурне середовище, повністю приймає звичаї, традиції, норми, цінності, які поступово починають домінувати над початковими етнічними рисами; 2) відбувається часткове сприйняття нового соціокультурного середовища, яке проявляється в прийнятті «обов'язкових норм суспільства», але при цьому зберігаються основні етнічні риси за допомогою освіти етнічних груп; 3) відбувається відмова або «відокремлення» від прийняття культурних норм і цінностей, характерних для більшості представників соціального оточення [6].

Практика навчання показує, що процес адаптації іноземних студентів із різних країн і регіонів різний. Різний і ступінь їхньої дезадаптованості. Цим пояснюється віддаленість двох культур – рідної нової. Якщо зовнішні фактори рідної й чужої країн різко відрізняються (клімат, географія та ін.), процес адаптації відбувається важче. Релігія, національна їжа, культура, звичаї – усі ці аспекти також відіграють важливу роль. Вивчаючи проблему адаптації, варто розділяти викладання в багатонаціональних академічних групах, де відбувається контакт двох і більше культур, та в мононаціональних групах. Науковцями А. Ременцовим, А. Казанцевою доведено, що студенти-іноземці впевненіше почуваються в навчальній групі, в яку включені лише співвітчизники. Це пов'язано з тим, що в мононаціональній академічній групі відбувається швидке згуртування колективу, засноване на загальних звичаях, традиціях, звичаях і вихованні, які формують певну лінію поведінки і стереотип спілкування. Констатовано, що звичаї і традиції виконують регулятивну функцію, завдяки якій культура визначає поведінку людей. Такі моменти як однотипність сприймання і засвоєння детермінують норми поведінки особистості, є регулятором взаємин у навчальній аудиторії, підтримують громадську дисципліну, допомагають налагодити й упорядкувати навчально-виховний процес. Викладання в багатонаціональних групах має свої переваги. Очевидно, що

успішніше пристосування студента-іноземця до нового соціально-культурного життя відбувається завдяки активному спілкуванню з українськими студентами. Проте в більшості іноземних студентів контакти зі своїми українськими одногрупниками обмежені [8, с. 10-14].

Успішність навчання студентів-іноземців визначається їхньою готовністю до тих методів і прийомів навчання, які прийняті в конкретних вишах. Для ефективнішого формування предметно-комунікативних знань іноземних студентів викладачам необхідно враховувати такі рекомендації: адаптувати тексти лекцій за фахом, орієнтуючись на рівень володіння українською або англійською мовами іноземними студентами; визначити конкретні й чіткі питання за темами і розділами, спрямовані на самостійну роботу студента з підручником, навчальним посібником; розробити єдину для всього навчального профілю структуру долекційних і післялекційних вправ і завдань; внести елементи наочності для швидшого засвоєння нових термінів; включити словник нових термінів: за темами і алфавітний у кінці вивчення курсу [2, с. 74].

Констатовано, що однією з найважливіших умов успішної соціокультурної адаптації іноземних студентів до нового освітнього середовища можна вважати організацію взаємодії та взаєморозуміння між викладачами і студентами. Велике значення також мають стосунки між представниками різних культур усередині навчальної групи, вишу. Процес адаптації до нового соціально-культурного середовища відбувається і в рамках навчальної діяльності, і під час освітньо-виховних заходів, що сприяє прискоренню цього процесу. Науковці вважають, що необхідно залучати студентів-іноземців до активної участі в заходах, які проводяться в ЗВО (концерти, міжвишівські конкурси і змагання, науково-практичні конференції) [5;9].

Позитивний вплив на процес адаптації мають навчальна й емоційна включеність студента в академічний колектив, насичене суспільне життя в студентському середовищі, активна участь у загальних заходах (підготовка

спільних свят, наукових конференцій, спортивних змагань, музичних фестивалів та ін.) [10].

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Адаптація до умов навчання у виші – складний процес, який формує здібності студента-іноземця не лише розвиватися у сфері комунікативного спілкування, вивчення методики пізнання іноземної мови, а й успішно взаємодіяти у формуванні нових якостей особистості, надбання нових цінностей, осмислення значущості майбутньої професії. Доведено, що успішна і швидка адаптація допомагає швидко включитися в навчальний процес та сприяє підвищенню якості підготовки студентів у виші. Академічна успішність, громадська і наукова активність є факторами успішної адаптації студентів-іноземців. З іншого боку, байдужість, неуспішність, відсутність інтересу з боку студента дозволяють говорити про наявність труднощів адаптаційного періоду. Подальші наукові розвідки варто спрямувати на висвітлення діяльності соціально-психологічної служби вишу з метою ефективної адаптації до умов навчання. Зазначимо, що для швидкого здійснення процесу адаптації студентів-іноземців необхідно узагальнити позитивний досвід роботи багатьох ЗВО, а також продовжувати пошук нових форм і методів навчально-виховної роботи з іноземними студентами.

Література

1. Витковская М.И. Адаптация иностранных студентов к условиям жизни и учебы в России (на примере РУДН) / М.И. Витковская, И.В. Троцук // Вестник РУДН. – Серия Социология. – 2004. – №6-7. – С. 267-283.
2. Виттенберг Е.В. Социально-психологические факторы адаптации к социальным и культурным изменениям / Е.В. Виттенберг. – СПб., 1994. – С. 74.
3. Ворожбит С.А. Вплив особливостей інтелекту на процес успішної адаптації студентів до університету // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2006. – Т. 8. – Вип. 7. – С. 74-79.

4. Киящук Т.В. Психологическое сопровождение иностранных студентов в период обучения в российском вузе: дисс... канд. псих. наук: 19.00.01 / Т.В. Киящук. – М., 2009. – 240 с.

5. Мізюк В.М. Адаптація іноземних студентів до освітнього середовища Івано-Франківського національного медичного університету / В.М. Мізюк // Галицький лікарський вісник. – 2014. – Т. 1, № 1. – С. 82-84.

6. Першина А. Адаптація студентів до навчання у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс] / А. Першина // Освіта регіону. – 2011. – №3. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/590>

7. Першина А.В. Психологічні чинники адаптації студентів до навчання у ВНЗ [Електронний ресурс] / А.В. Першина // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2011. – Вип. 5. – С. 124-135. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2011_5_16

8. Ременцов А.Н. Социокультурные аспекты адаптации иностранных студентов [Електронний ресурс] / А.Н. Ременцов, А.А. Казанцева // Alma mater: Вестник высшей школы. – 2011. – № 7. – С. 10-14. – Режим доступу: <https://almavest.ru/ru/node/1245>

9. Розвиток адаптивності іноземних студентів-першокурсників із метою збереження і зміцнення психосоматичного здоров'я та формування здорового способу життя / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко, І. В. Самойленко, В. І. Владимірова // Формування здорового способу життя студентів-медиків засобами освіти : матеріали Всеукр. конф. – Полтава, 2011. – Ч. 2. – С. 123–125.

10. Слепухин А.Ю. Высшее образование в условиях глобализации: проблемы, противоречия, тенденции / А.Ю. Слепухин. – М.: ИД «Форум», 2004. – С. 295.